redakcja naukowa

BEATA ŚWIECKA

BANKRUCTWA GOSPODARSTW DOMOWYCH

Perspektywa ekonomiczna i społeczna

Difin

BANKRUCTWA GOSPODARSTW DOMOWYCH

Perspektywa ekonomiczna i społeczna

redakcja naukowa
BEATA ŚWIECKA

BANKRUCTWA GOSPODARSTW DOMOWYCH

Perspektywa ekonomiczna i społeczna

Difin

Recenzent:
prof. dr hab. inż. Dorota Korenik

Autorzy:
Ewa Flejterska – 3.1
Stanisław Flejterski – 3.1
Aleksandra Grzesiuk – 1.3, 2.1, 2.2, 2.3
Aleksandra Kalczyńska – 1.2, 2.4, 3.5, 4.3
Wiesław Pietruszkiewicz – 6.1, 6.2, 6.3, 6.4
Agnieszka Pucz – 1.5, 4.2, 4.3, 4.4, 5.7
Leonard Rozenberg – 6.1, 6.2
Beata Świecka – 1.1, 1.4, 4.1, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5
Aneta Zelek – 3.2, 3.3, 3.4, 5.6

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2005–2008
jako projekt badawczy.

Copyright © by Centrum Doradztwa
i Informacji Difin sp. z o.o., Warszawa 2008
Wszelkie prawa zastrzeżone.
Kopiowanie, przedrukowywanie, nagrywanie na dyski CD
bądź inne nośniki elektroniczne
i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej pracy
bez pisemnej zgody posiadaczy *copyright* jest zabronione.

UNIWERSYTET ZIELONOGÓRSKI BU ONHiS

Redaktor prowadzący:
Maria Adamska

kr 194239

ISBN 978-83-7251-918-4

Printed in Poland
Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o.o.,
Warszawa 2008
00-768 Warszawa, ul. F. Kostrzewskiego 1,
tel. (0-22) 851-45-61, (0-22) 851-45-62, fax (0-22) 841-98-91
Skład i łamanie: Z. Wasilewski,
Warszawa, tel. (0) 601-30-60-35
Wydrukowano w Polsce

202/08

Spis treści

Od redaktora 7

Rozdział 1. Gospodarstwa domowe jako podmiot rynku 11

1.1. Gospodarstwo domowe – pojęcie, klasyfikacja, funkcje 11
1.2. Gospodarstwo domowe na rynku pracy 20
1.3. Gospodarstwo domowe na rynku produktów i usług 26
1.4. Gospodarstwo domowe jako podmiot bankowości detalicznej 32
1.5. Kondycja ekonomiczna gospodarstw domowych 39

Rozdział 2. Postawy konsumpcyjne jako determinanta kondycji ekonomicznej gospodarstw domowych 55

2.1. Poziom i struktura konsumpcji gospodarstw domowych 55
2.2. Przesłanki zmian postaw konsumpcyjnych gospodarstw domowych 70
2.3. Źródła finansowania konsumpcji gospodarstw domowych 79
2.4. Styl życia i jego społeczno-ekonomiczne implikacje 83

Rozdział 3. Świadomość ekonomiczna i społeczna jako determinanta kondycji ekonomicznej gospodarstw domowych na tle badań (wtórnych i pierwotnych) 92

3.1. Świadomość i kultura ekonomiczna gospodarstw domowych w ujęciu teoretycznym 92
3.2. Wykształcenie a świadomość ekonomiczna członków gospodarstwa domowego – perspektywa empiryczna 106
3.3. Świadomość ekonomiczna a status ekonomiczny gospodarstwa domowego – perspektywa empiryczna 111
3.4. Świadomość ekonomiczna a decyzje finansowe gospodarstw domowych – perspektywa empiryczna 122
3.5. Świadomość społeczna gospodarstw domowych 136

Rozdział 4. Ocena stanu sytuacji zadłużeniowej gospodarstw domowych – na tle badań (wtórnych i pierwotnych) 144

4.1. Sytuacja zadłużeniowa i jej wpływ na funkcjonowanie gospodarstw domowych na świecie, w Polsce i województwie zachodniopomorskim 144
4.2. Przeobrażenia sektora finansowego w kontekście zmian rynku kredytowego 156
4.3. Przyczyny i motywy zadłużenia gospodarstw domowych w perspektywie ekonomiczno-społecznej 166
4.4. Przebieg i ewolucja sytuacji zadłużeniowej oraz sposoby jej sanacji i ich skuteczność 173

Rozdział 5. Bankructwo gospodarstwa domowego – nowa instytucja w polskiej gospodarce 187

5.1. Pojęcie nadmiernego zadłużenia, bankructwa i upadłości gospodarstw domowych 187
5.2. Stan prawa polskiego wobec bankructw i upadłości gospodarstw domowych w świetle doświadczeń zagranicznych 198
5.3. Procedura upadłościowa osób fizycznych w Polsce – propozycja wariantowa 206
5.4. Przyczyny bankructw gospodarstw domowych 211
5.5. Skutki bankructw gospodarstw domowych 222
5.6. Świadomość ekonomiczna a zagrożenie bankructwem gospodarstw domowych – perspektywa empiryczna 225
5.7. Rola państwa oraz sektora finansowego i innych instytucji w działaniach prewencyjnych i naprawczych 238

Rozdział 6. Metodyka diagnozy i prognozy bankructw gospodarstw domowych 248

6.1. Teoria predykcji a możliwość przewidywania zagrożenia gospodarstw domowych bankructwem 248
6.2. Wybór metody do modelu diagnostycznego 259
6.3. Weryfikacja skuteczności diagnostycznej modelu – badania eksperymentalne 272
6.4. Próba budowy modelu prognozy bankructwa konsumenckiego 297

Bibliografia 304

Spis tabel 313

Spis rysunków 315

Od redaktora

Problem nadmiernego zadłużenia, bankructwa (niewypłacalności) i upadłości gospodarstw domowych jest istotny z punktu widzenia wszystkich podmiotów w gospodarce. Rada UE określiła nadmierne zadłużenie jako jeden z głównych problemów, które należy rozwiązać. W Polsce problem również istnieje, choć nie jest jeszcze tak duży jak w krajach wysoko rozwiniętych, gdzie stopień zadłużenia jest znacznie większy. Bankructwa osób prywatnych w Polsce są bardzo mało opisane w literaturze przedmiotu, co ośmiela autorów do podjęcia badań w tym zakresie. Bankructwo, niewypłacalność i upadłość osób fizycznych są ważnym zagadnieniem w teorii i praktyce nauk społecznych. W Polsce dotychczas brak jest rozwiązań legislacyjnych dotyczących niewypłacalności i upadłości osób fizycznych, trwają dopiero prace nad projektami ustaw dotyczących tego problemu, mimo iż instytucje prawne mające zastosowanie w sytuacji niewypłacalności gospodarstw domowych funkcjonują od wielu lat w innych krajach. Istnieją dwa projekty ustaw o upadłości konsumenckiej. Adaptacja rozwiązań gospodarek zachodnich w zakresie bankructwa gospodarstw domowych, jak również ewentualna próba zastosowania nowatorskich rozwiązań, wypracowanych w warunkach polskich i odpowiadających polskim realiom, wymagają jednak badań. Próby usankcjonowania prawnego stanu upadłości gospodarstw domowych powinny być poprzedzone badaniami zjawiska, jego nasilenia i natury. Książka ta powstała jako wynik zapotrzebowania rynku w tym zakresie.

Wpływ na rynek kredytowy, na poziom zadłużenia gospodarstw domowych, a tym samym bankructwa gospodarstw ma również kryzys na rynkach ryzykownych kredytów hipotecznych w USA z drugiej połowy 2007 roku, który zmusił władze wielu państw do znaczących zmian w polityce kredytowej banków. Wpłynie to niewątpliwie na wskaźnik poziomu optymizmu, wielkość konsumpcji i akcji kredytowej. Polscy kredytobiorcy również odczuwają już skutki załamania na amerykańskim rynku kredytowym. W Polsce uległa zaostrzeniu polityka kredytowa banków, co z punktu widzenia bankructw gospodarstw domowych jest zjawiskiem pożądanym. Rynek kredytowy, w tym kredytów hipotecznych, rozwija się bardzo dynamicznie. Na koniec września 2007 roku zadłużenie Polaków z tego

tytułu wynosiło już prawie 109 mld zł, aż 44% to kredyty zaciągnięte w ostatnim roku. Jednakże kryzys amerykańskiego rynku kredytowego wpływa na zaostrzenie procedur kredytowych i tym samym na wielkość zadłużenia i ograniczenie wielkości niespłacalnych terminowo kredytów, z których część może być „bombą z opóźnionym zapłonem".

Książka ta napisana jest zarówno na podstawie danych wtórnych, jak i pierwotnych, powstałych jako efekt badań w ramach **grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Bankructwa gospodarstw domowych. Perspektywa ekonomiczno-społeczna" nr 1H02C02229, realizowanego w latach 2005–2008**. Przedmiotem badań w ramach projektu (grantu MNiSW) były wieloaspektowe studia literaturowe oraz empiryczne w zakresie identyfikacji przyczyn i skutków bankructw gospodarstw domowych oraz możliwości prognozowania tego zagrożenia. **Głównym celem projektu** była analiza ekonomicznych, rynkowych i społecznych aspektów bankructw gospodarstw domowych, która pozwoliła na podjęcie próby budowy skutecznego modelu prognozowania tego zagrożenia. Badania zostały przeprowadzone w sektorze gospodarstw domowych i instytucji finansowych na przełomie czerwca i lipca 2006 w województwie zachodniopomorskim na grupie 581 gospodarstw domowych. Zastosowana próba miała charakter próby reprezentatywnej pod względem statystycznym.

Projekt miał charakter interdyscyplinarny, realizowany był przez siedmioosobową grupę (nazywaną w tekście **Zespołem ds. bankructw**) reprezentującą wzajemnie uzupełniające się dziedziny (ekonomia, finanse, marketing, socjologia, zarządzanie, w tym zarządzanie kryzysowe i upadłościowe). W skład Zespołu wchodzili specjaliści z Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu, Uniwersytetu Szczecińskiego i Politechniki Szczecińskiej. Powyższe uczelnie reprezentowały następujące osoby: prof. dr hab. Stanisław Flejterski (US); dr hab. prof. ZPSB Aneta Zelek (ZPSB); dr hab. prof. PS Leonard Rozenberg (PS); dr Beata Świecka (US, kierownik projektu); dr Aleksandra Grzesiuk (ZPSB); mgr Agnieszka Pucz (ZPSB), mgr Aleksandra Kalczyńska (ZPZB).

Badania realizowano w dwóch zespołach tematycznych. Pierwszy zespół zajmował się obszarem ekonomicznym i społecznym, w którym podjęto próbę zdefiniowania pojęć bankructwa, upadłości, niewypłacalności gospodarstw domowych w ujęciu jakościowym i ilościowym. Przeanalizowano aspekty finansowe, społeczne, a także prawne badanego problemu i dokonano wyboru maksymalnego zbioru indykatorów umożliwiających prognozowanie zagrożenia bankructwem gospodarstw domowych oraz zbadano możliwości sanacji takich gospodarstw. Przeanalizowano dostępny na rynku polski portfel instrumentów finansowych możliwych do zastosowania w postępowaniu sanacyjnym. Drugi zespół zajmował się obszarem modelowania ekonometrycznego, gdzie określono przydatność metod stosowanych dotychczas do oceny zagrożenia upadłością przedsiębiorstw do oceny upadłości gospodarstw domowych i dokonano wyboru naj-

lepszej z metod do budowy modelu umożliwiającego prognozowanie zagrożenia bankructwem gospodarstw domowych. Merytoryczną pracę nad tekstem ukończono w trzecim kwartale 2007 roku.

Książka ta nie powstałaby, gdyby nie pomoc i życzliwość wielu osób. Pragnę podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do jej powstania. Pragnę szczególnie podziękować Pani recenzent: **prof. dr hab. inż. Dorocie Korenik** za cenne uwagi, Dyrektorowi Konferencji Katedr Finansowych **Andrzejowi Roterowi** za merytoryczne dyskusje, a także pomoc w zdobyciu materiałów, Pani Dyrektor Stowarzyszenia Krzewienia Edukacji Finansowej **Ewie Kruk** za interesujące rozważania w ramach międzynarodowej konferencji nt. nadmiernego zadłużenia organizowanej przez SKEF, prof. dr. hab. **Bogdanowi Gębskiemu** – Dyrektorowi Instytutu Socjologii US za pomoc w statystycznym określeniu wielkości próby badawczej, a także Panu Rektorowi Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu **prof. dr. hab. Wojciechowi Olejniczakowi** (*last but not least*) za przyjazny klimat w pracy nad projektem. Oddzielne podziękowania należą się **Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego** za wsparcie finansowe w realizacji projektu i wydaniu książki. **Dziękuję całemu Zespołowi** za współpracę, zaangażowanie, liczne, wartościowe, burzliwe dyskusje, za całokształt współpracy, będącej cennym doświadczeniem.

Red. dr Beata Świecka
Szczecin, 17 stycznia 2008